

News net – hírgyűjtési háló: Tuchman elmélete és a mai magyarországi gyakorlat³⁸

1. A hírkutatás eddigi eredményei a szervezetszociológia oldaláról

A hírekről szóló anekdotikus természetű, egykori újságíróktól származó leírások után körülbelül az 1960–70-es évek fordulóján megjelentek a dokumentarista beszámolók. Ezen írások erénye, hogy elsőként mutatják be a hírgyűjtés, a szelekció és a hírprezentálás mikéntjét, foglalkoznak az újságírói rutin kérdésével. Majd az 1970-es évek végén már rendkívül alapos szociológiai vizsgálatát írják le a sajtóhíreknek. Ezek a hírgyártás különböző szervezeti szintjeiről és dimenzióiról készített alapos bemutatások és elemzések. Gans *Deciding what's news* (1979) című könyvében már megtalálható a tudományos alapossággal végzett terepmunka, a *newsroom* alapos megfigyelése, górcső alá veszi a hírértéket és a hírszerkesztési sorrendezést is. Gaye Tuchman a *Making News*-ban (1978) is érdekes, újszerű megközelítést ad, etnometodológiai szempontból végez elemzést. A szerkesztők és újságírók mindennapi rutinját úgy írja le, mint a valóság hírként való prezentálására szolgáló képességet. Úgy véli, a hírek nem a valóság képei, hanem a világról való társadalmi gondolkodás konstruált keretei. A hírek hitelességének garanciáit az intézményes keretek, a bürokratikus szervezet jelentik. A hitelesség illúzióját teremtik meg napról napra a hírszerkesztőségekben. Fontos megfigyelése, hogy az újságírók nem mindenhol és nem minden időben keresnek hírt, hanem általában a bevett, bejáratott forrásaiknál, s ott is bizonyos időközönként. Erre a megfigyelésre hozza létre a „news net” elnevezést.

Fishman a *Manufacturing the News* (1980) című könyvében a szervezeti előírásokra koncentrál, melyek megteremtik a szerkesztőségi munka kereteit, miközben verifikálási eljárássá alakulnak. Ennek a körnek a kutatásait terjesztette ki magyar környezetre például Tamás Pál, Kiss Zsolt Péter vagy legutóbb Jenei Ágnes Jenei (1999: 63–73), akik a magyar hírkészítést úgy vizsgálták, hogy a szervezetbe ágyazottságra koncentráltak, a szerkesztőségi munkára.

³⁸ Értékes információikért szeretnék köszönetet mondani Barták Péternek, Csikász Brigittának, Izbéki Gábornak és Ökrös Csabának.

2. A hírforrások, a hírgyűjtési háló

A nemzetközi szakirodalom két irányból próbálja megragadni a hírforrásokat. A szövegtani alapú megközelítések a narratívum típusa szerint, műfaj szerint csoportosítják a hírforrásokat.

Teun A. van Dijk (News as Discourse 1988 Hillsdale P.128.)	Allan Bell (The Language of News Media 1991 Blackwell P.: 57)
Nemzeti és nemzetközi hírügynökségek anyagai	Hírügynökségi anyagok
Sajtójelentések különféle szervezetektől, cégektől, intézményektől	Sajtójelentések
Sajtókonferenciák, sajtótájékoztatók + azok meghívói	Sajtókonferenciák
Jegyzékek törvényhozó testületektől, bizottságoktól	Szervezet által előállított dokumentum: riport, kutatás, levél, jegyzék stb.
Különféle szervezetek által készített riportok	
Interjú egy szervezet sajtóképviselőjével	Interjú, személyesen (18%) vagy telefonon (37%)
Telefonbeszélgetés egy szervezet sajtóképviselőjével	
Jegyzetek, melyeket az újságíró készített az interjú alatt, sajtókonferencián stb.	Az újságíró jegyzetei
Szervezetek hivatalos levelei melyek dokumentációt is tartalmazhatnak, s gyakran más szervezetekre vonatkoznak.	
Hazai és külföldi lapok hírei	Hasonló témájú történetek a saját vagy más lapokban, médiában.
A saját lap dokumentációja.	A nyilvános beszéd, a közbeszéd.
Beszédek, találkozók, viták nyomtatott változata.	Írott változata különféle beszédeknek.

Az írott anyagokat Bell két csoportra osztotta aszerint, hogy már eleve hír formában vannak megírva (hírügynökségi anyagok, sajtójelentések, sajtótájékoztató anyagok egy része), illetve hogy nem hír formában vannak megírva (dokumentumok, kutatások, beszéd, statisztikák stb.). Hozzáteszi azt is, hogy az újságírók jobban szeretik a már eleve hír formában, műfajban megírt anyagokat. A saját vizsgálatában 20 százalékra teszi a sajtójelentések átírásából származó anyagok arányát, s további 20 százalékra a PR-anyagokét, tehát azokét, amelyek valamekkora hirdetési értékkel is bírnak.

A szervezetszociológiai vizsgálatok származási hely szerint igyekeznek csoportosítani a hírforrásokat, alapvetően a nyugati újságíró tankönyvek is a hírgyártó szervezeteket veszik sorra.

Nem lehet tökéletesen kimerítő felsorolást adni, de a nagy területek a következők: Parlament, törvényhozás, bizottságok, minisztériumok, pártok, pártszervezetek, alkotmánybíróság, bíróságok, ügyészség, rendőrség, közigazgatási intézmények, önkormányzatok, bankok, kulturális intézmények (színházak, kiadók, galériák), kórházak, tűzoltóság, sportintézmények, csapatok, civil szervezetek.

Adat szerint és címlista szempontjából hosszú a sor, mégis nem egyforma arányban és súllyal tudnak információkat eljuttatni ezek a szervezetek magukról, a tevékenységükről stb. S ennek oka nem az esemény vagy a szervezet fontosságában rejlik csupán. Hanem a sajtó működéséből, működési mechanizmusából is fakad.

Ennek ismeretében írta Walter Lippman, hogy viszonylag kevés helyen állítják elő a tudnivalókat, a történéseket. (Lippmann 1966: 142). S ebben az is benne van, hogy alapvetően nem az újságírók állítják elő, hanem az intézmények a maguk működése során.

„... normális körülmények között a sajtó csak azt képes regisztrálni, amit az intézmények működése már regisztrált számára (...) az újságírás nem a nyers anyagból való közvetlen riportot jelenti, hanem olyan riportot, amely már a meglévő anyagról annak stilizálása után készült (...) a szabványosított termékben idő és munka megtakarítás van, továbbá részleges garancia a kudarc ellen” (Lippmann 1922/1985: 11).

A mostani felmérésből mi mindent lehet leszűrni, mennyiben hasonló a helyzet, illetve mennyiben más?

Három magyarországi napilapot vizsgáltam meg ebből a szempontból, mindhárom alapvetően más-más jellegű. Az egyik egy megyei napilap, a Veszprém Megyei Napló, a másik egy ingyenes napilap, a Metro, a harmadik pedig egy internetes lap, az Index.

A hírforrások felsorolása tekintetében meglepő dologgal nem találkozunk, ami figyelemre méltó, az inkább a hírközlő és a forrás viszonya, valamint az egyes források szereplési aránya.

	Napló	Metro	Index
Példányszám, letöltés	53.000	200.000 Budapes- ten, 100.000 vidéken	1.500.000 oldal letöltés, 150.000 olvasó
Hír/vélemény műfaj aránya	85% hír 15% vélemény	95% hír 5% vélemény	75% hír 25% vélemény
Hány újságíró dolgozik a szerkesztőségben?	25	15	15
Újságírók átlag-életkora a szerkesztőségben?	45 év	25 év	25 év
Nyelvtudás igénye a napi munkában?	5%	20%	50%
Szervezeti felépítésben spec.	Központi szerkesztőség Veszprém-ben, ellátja a WAZ csoport többi napilapját is. Az első 2 oldal 80%-át adják	Központi szerkesztőség Londonban, ellátja a Metro csoport többi tagját is, szabad átvétel. (A heti 500 hírből kb. 1-2.)	
Szerkesztési elv	Exkluzivitás	Reprezentálás	Exkluzivitás
MTI-s híryanagy aránya	10% alatt	85%	Maximum 10%
Ciklusosság	Napi megjelenés, heti 6 nap	Napi megjelenés, heti 5 nap	Címlap frissítése 15 percenként, folyamatos munka reggel 6-tól más- nap hajnali 1-ig.

2.1. A forrás és a hírközlő viszonya

Az újságíró-tankönyvek azzal kezdik, hogy az újságíró feladata összegyűjteni, majd szelektálni a híreket, s aztán a kiválasztott anyagot a megfelelő formában megírni. A mélyinterjúk során nyilvánvalóvá vált, hogy klasszikus értelemben hírgyűjtésről már nincs szó. Elő nem fordul, hogy nincs elegendő híryanagy, s ezért valakire – legyen az személy vagy szervezet – rá kell telefonálni, érdeklődni kell, hogy történt-e valami említésre méltó. Egyetlen kivételként a Napló szerkesztője említette, hogyha kifejezetten vidéki, régiós híreket keresnek, akkor január–februárban néha előfordul még a klasszikus értelemben vett hírgyűjtés, de máskor ott sem. Vagyis az egyes médiumok remekül be vannak ágyazva a már működő hírpályákba, ahonnan ömlik az

információ, ráadásul elég jól szerkesztett formában, a hír műfajhoz közel álló nyelvi megfogalmazásban.

Mi következik ebből? Az újságírói szerepből, feladatból elmaradt a hírgyűjtés mozzanata, az első feladat, amit a hírkészítés során végez, az a szelekció. A szelekció fontosságának hangsúlyozása nem új keletű, hiszen ennek első komoly, sokat hivatkozott említése David M. White esettanulmánya 1950-ből, ahol bevezeti a kapuőr fogalmát. Változás itt az arányokban van, abban, hogy a hírgyűjtési feladat kikopott a hírközlési oldalról. Ezzel egy időben a másik, a hírforrások oldalán kialakult egy profi hírszolgáltatási csapat. S ők a sajtójelentésekben, sajtókonferenciákban, beszédek leírásában, eljuttatásában játszanak szerepet. A történet azonban nem ennyire szép és egyértelmű, ha megnézzük, hogy a hírgyűjtésben anno mi motiválhatta az újságírót, mit keresett, mi volt az attitűdje, illetve most a szervezeten belüli sajtóreferens miként dolgozik.

Újságíró: motiváltabb volt a szervezeten belüli visszasságok leleplezésében.

Sajtóreferens: a szervezet felé lojális, a normális üzemmenetről ad hírt, s mivel rendelkezik újságírói ismeretekkel képes úgy megformálni a hírt, hogy az bekerüljön a lapokba.

Rákérdeztem, hogy rendelkeznek-e olyan forrással, az újságírók az egyes szervezeteken belül, akik nem sajtóreferensek, hanem úgymond „súgnak”, nem feltétlenül a hivatalos álláspontot képviselik. A válaszok területenként megoszlottak.

Az országos lapoknál arról számoltak be az újságírók, hogy nem rendelkeznek ilyen informátorokkal, szinte lehetetlen beférkőzni a szervezetekbe. Ha próbálkoznak azt a választ kapják, hogy „csak a sajtófőnök nyilatkozhat”. Vagyis a szervezetekben az elhárítási mechanizmus remekül működik. A sajtóreferens, sajtófőnök centrális pozícióban van a híradás tekintetében. Elmondták azt is, hogy minden olyan esetben, ami az elmúlt években, úgymond, botrány lett Magyarországon, az információt mindig az ellenérdekelt fél (politikai, gazdasági tekintetben) adta ki. (Tehát nem az újságíró, hosszas nyomozás után jutott el a titkolt esetig. Nagyon ritka az ilyen történet.) Ebből persze nagyon látszik, hogy a figyelemirányítás szálai ma Magyarországon nem az újságírók kezében vannak, az intézmény munkatársa dönt arról, hogy potenciálisan miből lesz hír és miből nem.

Ugyanakkor a sajtóreferensi pozícióhoz komoly legitimitás fűződik, az ő anyagát, híret minden tekintetben hitelesnek ismerik el. Miért és hol lehet érdekes ez? A hitelesség azt jelenti, hogy vita esetén minden érintett fél megszólal. Igen ám, de a sajtófőnök a szervezeten belüli vitát nem mint vitát fogja prezentálni leírva, hogy pro és kontra mit gondoltak, hanem egyszerű-

en ismerteti az eredményt. Másfajta publicitást kap így az eset, s hogy milyen publicitást, azt nem az újságíró választja meg.

Egy helyütt találkoztam még azzal, hogy működnek nem hivatalos források is, s ez ismét a Naplónál, a Veszprém megyei lapnál történt. Bár az országos hatáskörű intézményekkel – minisztériumok stb. – ők sem boldogultak, de helyben, Veszprémben működik a dolog. A vezető szerkesztőt idézve: „Mindig akad valaki, aki lemásolja és eljuttatja az anyagot az újságnak”. Ennek én két okát látom: az egyik, hogy ezek az újságírók sokkal régebb óta működnek ugyanazon a területen, mint budapesti kollegáik, ki tudtak építeni megbízható személyes kapcsolatokat. Másik oldalról pedig az intézményekben a sajtómunkatárs még nem tudott olyan komoly centrális pozícióba kerülni a hírszolgáltatás tekintetében, mint a fővárosban.

A másik nagy strukturális változás a nemzetközi kutatásokhoz képest a hírügynökségek szerepének felértékelődése. Magyarországon méreténél, majd 130 éves múltjánál fogva az MTI vezető helyen szerepel, s igen átfogó képet ad egy napjáról az országnak, több száz hírrel és tudósítással. Neki van embere arra az igen költséges feladatra, hogy a parlamentbe, bizottságokba, önkormányzati ülésekre beültessen 1-1 tudósítót. Erre csak a nagy napilapok képesek és néhány vezető tévécsatorna és rádió. Tehát az MTI anyaga rendkívül bőséges. Mire használják ezt:

- a) Már a lap tervezésének fázisában használják (Index – napi terv)
- b) A nap folyamán további figyelemirányításra használják
- c) Kész anyagként is felhasználják minimum 10, maximum 85 százalékban.
- d) Abszolút hitelesnek tekintik, ha más forrás, más hírügynökség, média hoz egy anyagot, akkor megvárják hozzá az MTI jelentést, aminek hitelesítő funkciója is van.

Időzzünk még el itt a hitelesség, hitelesítés kérdésénél egy percre. A klasszikus tankönyvi szabály az, hogy egy hírt két független forrásból kell megerősíteni, akkor lesz hiteles. Ezt mondja a tankönyv, mit mond az élet?

Eleve egy csomó forrás olyan státusszal, legitimitással rendelkezik, hogy az általa adott hírt hitelesként kezelik. Ilyenek a már említett nagy hírügynökségi adatok, ahol az ügynökség rendelkezik azzal a presztízzsel, hogy hallgatólagosan benne van a rendszerben, hogy ő maga már megszerezte a két független forrást. De legtöbbször a két forráson sosem két szemtanút értenek, hanem már két egyéb médiumot, amely hozta a hírt. (Ha két érintett-ről van szó, azt jobb esetben megszólaltatják.)

Tehát az egyes hírközlő szervek, médiumok egymást használják fel a hitelesítési procedúrában.

Mi az, ami még nem rendelkezik a hitelesség komoly státusával. Általában ha csak egy lap, hírműsor hozta a hírt, akkor azt ellenőrzik, és/vagy

megvárják, amíg befut egy másik médium jelentése is. Itt lépéskényszerben az elektronikus média van, ott fontos, hogy negyedóra múlva címlapra lehessen tenni valamit az Indexen, illetve a rádióban, hogy mihamarabb be lehessen olvasni a hírt. A nyomtatott sajtó ráér kivárni, mert mire este eljön a lapzártá, addigra általában már eldől valamiről, hogy tényleg hír-e vagy kacska.

Mi az, ami még nem rendelkezik ezzel a hiteles státussal? Ez az internet, az internetes lapok, hírügynökségek. A nyomtatott lapok munkatársai minden esetben elmondták, hogy az internetes hírt mindaddig nem vették készpénznek, amíg az MTI meg nem erősítette. A másik oldalon az Indexnél dolgozó szerkesztő ennek megfelelően azt mondta, hogy nem vették, nem veszik annyira komolyan a lapot.

2.2. Az újdonság: internetes források

Ide sorolhatjuk az internetes újságokat, a nyomtatott újságok internetes változatait, elektronikus hírműsorok internetes változatait, interneten létező hírügynökségeket, internetes fórumokat.

A nyomtatott sajtónál dolgozók a következőképpen vélekedtek erről. Egy: az internetes sajtó sosem lesz képes átvenni a nyomtatott sajtó szerepét. Kettő: általában csak háttéranyagként használták az internetet, háttérinformációkat kerestek ott, sosem eredeti híreket. Néha előfordul, hogy figyelemirányításra használják, de csak az MTI-vel együtt. Nagyok voltak a kételyeik a hitelesség és az ellenőrizhetőség kérdésében is.

Az Index szerkesztője mit mondott a forrásaikról?

Az esetek többségében az MTI-s anyagot megpróbálták ellenőrizni és/vagy exkluzívabbá tenni az internet felől. Például: ha egy külföldi lap írt valamit Magyarországról, s az MTI hozta a kivonatát, akkor ők minden esetben megkeresték az eredeti írás elektronikus változatát, s újra lefordították, újra kivonatolták az olvasóiknak.

Az Indexnél egyébként a mindennapi munka menete igen közel áll a nyomtatott sajtóban megszokotthoz. Reggel 9 felé tartottak lapindító megbeszélést a napi tervről, s ugyanúgy jártak sajtótájékoztatókra, bemutatókra, vitákra, mint a nyomtatott sajtónál dolgozó kollegáik. Ennek egyik oka az is: „A magyar internet elég fejletlen, a magyar nyelvű tartalom szűk. Bár a jobb honlapokat figyeltük – Miniszterelnöki Hivatal, Állami Számvevőszék, ORFK –, a belpolitikai anyagok készítése hagyományos módon folyt, mert az itteni internetes anyagok nem frissek, késnek. Főleg telefonon folyt az információkérés.”

Sokkal bátrabban hagyatkoztak néha kizárólag az internetre, ha egy internetes lap, sajtóügynökség kijött egy hírrel, azt hitelesnek vették. Nem vártak további megerősítést például az MTI-től.

Nagy merítési lehetőséget jelentett számukra az Indexhez kapcsolódó beszélgetős fórumok köre, melyek tematikusan szerveződnek egy-két moderátor tartja rajta a szemét, s a lap felé egy fórum-összekötő jelzi a fontosabb híreket, hírre való utalásokat. Az Index napi híryanagának 10-15%-a innen származott, származik. A fórumon felvetett témák, hírek felvetői 60 százalékban névvel vállalták a hírt, s ennél a 60 százaléknál szinte teljesen valósnak bizonyult a téma.

A továbblépés véleményem szerint itt, az internetes hírforrásoknál néhány év múlva be fog következni. Ha eltelik némi idő, s az itteni források, hírügynökségek ugyanúgy meg fogják szerezni maguknak a legitimitást, a hitelesség biztosítékait, akkor ugyanolyan presztízst lesz képes elérni, mint most, mondjuk, az MTI.

2.3. Archívum

További hírforrást jelenthet magának a lapnak az archívuma. Egy korábbi hír egy elemét keresik vagy egy személy korábbi kijelentését stb. Az általam vizsgált lapoknál a Napló esetében létezik egy saját archívum is, s csatlakoztak 1999-től az Observer Számítógépes Szolgálatához, ami annyit jelent, hogy több más lap anyagában tudnak keresni, nemcsak a sajátjukéban. Napi 3-4 téma esetében élnek a „rákeresés” lehetőségével. A Metrónál nem alkalmazznak ilyesmit. S technikailag egészen más a helyzet az Indexnél, ahol a lap terjedelmének nincs fizikai határa, s ahogy egyre hátrébb kerül egy anyag, úgy válik az archívum részévé.

2.4. Más médium mint eredeti forrás

Közvetlen átvételre egy-egy hír esetében alig van példa. Ez nyilvánvalóan presztízskérdés. Ugyanakkor folyamatosan figyelik egymást. Mindenki megemlítette a Kossuth Krónikát, a televíziós hírműsorokat. Ám ezen forrásokkal úgy élnek, hogyha a konkurencia bedob egy új, váratlan hírt, akkor azt nem úgy közlik, hanem még szereznek hozzá 1-2 információt. Rendkívüli, nemzetközi esetben van átvétel a hírtelevízióktól. Mindenki megemlítette a szeptember 11-i terrortámadást, amikor a CNN-től vették át a híreket. De az ilyesmi igen ritka.

3. Zárszó

Nagy utat tett meg a magyar újságírás a hírgyűjtési folyamatban. Hiszen a kezdetek kezdetén, a Magyar Hírmondóban Rát Mátyás 1780-ban azzal kezdte, hogy tudósítókat toborzott a lapjába, s amit ezek a jóakarók megírtak, az került a lapba, s néhány külföldi újságból átvett fordítás. Aztán érdekes volt az is, hogy amíg nem volt távíró, akkor úgy szereztek meg a hírlapírók Budapesten a legfrissebb bécsi híreket, hogy kimentek a pályaudvarra, s a bécsi vonat beérkező utasait faggatták az ottani eseményekről. Az új tech-

nikai eszközök mindig nagyban megkönnyítették a hírgyűjtést és mindig át is rendezték az erővonalakat. Ezért vélem úgy, hogy az internet esetében sem lesz ez másképp, idővel kivívja magának a megfelelő presztízst a hírforrások között.

Hivatkozások

- Bell, Allan 1991. *The Language of News Media*. Blackwell Oxford – Cambridge.
- Fishman, Mark 1980. *Manufacturing the News*. Austin, University of Texas Press.
- Fishman, Mark 1982. News and Nonevents. Making the Visible Invisible. In: Ettema J. S. – Whitney, Ch. (ed.) *Individuals in Mass Media Organizations: Creativity and Constraint*. *Sage Annual Reviews of Communication Research*. 10, 219–240.
- Gans, Herbert 1979. *Deciding What's News*. A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time. New York, Pantheon.
- Jakab Zoltán 1985. „Mindenkinek lehet valahol egy keresztapja” *A hírforrás és a hivatalos közlő viszonya a magyar tömegkommunikációban*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont Budapest.
- Jenei Ágnes 1999. A tévéhíradók szervezetszociológiai vizsgálata. *JEL-KÉP* 4, 63–73.
- Lippmann, Walter 1922/1985. A közvélemény. Magyar fordítását közli Jakab Zoltán: „Mindenkinek lehet valahol egy keresztapja” *A hírforrás és a hivatalos közlő viszonya a magyar tömegkommunikációban*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont Budapest 1985.
- Lippmann, Walter. 1966. The Nature of News. In: Steinberg, Charles (ed.): *Mass Media and Communication*. Hastings House.
- Tuchman, Gaye 1972. Objectivity as a strategical ritual. An examination of newspapermen's notion of objectivity. In: *American Journal of Sociology*.
- Tuchman, Gaye 1973. Making news by doing work routinizing the unexpected. *American Journal of Sociology* 4.
- Tuchman, Gaye 1978. *Making news: A Study in the Construction of Reality*. New York: Free Press.
- van Dijk, Teun A. 1988a. *News as Discourse*. Hillside, NJ.: Erlbaum.
- van Dijk, Teun A. 1988b. *News analysis: Case studies of international and national news in the press*. Hillside, NJ.: Erlbaum.